

- gumilevica.kulichki.net/TNS/tns02.htm
14. Ukaz prezidenta Rosyyskoy Federatsyy o sozdanyy fonda «Russkiy myr» [decree of the president of the Russian federation on the creation of the «Russian world» foundation], available at: <http://russkiymir.ru/fund/the-decree-of-the-president-of-the-russian-federation-on-creation-of-fund-russian-world.php>
  15. Poslanyya startsa Fylofeya [Epistles of Philotheos], URL: <http://his95.narod.ru/doc00/filifei.htm>
  16. Rosyyskoe lobby (fakty y rassuzhdenyya) [Russian lobby (facts and arguments)], URL: <http://eva.ru/eva-life/messages-3312848.htm>
  17. Chernyshev S. (1995) Apolohyya sostavytelya [Apology of the originator], URL: <http://old.russ.ru/antolog/inoe/>.

*Стаття надійшла до редакції 10.10.2017.
Стаття прийнята 4.11.2017.*

УДК 001:130

Фаріда Тихомірова

ПАМ'ЯТЬ ТА ЗАБУТТЯ У ПРОСТОРИ МІСТА

У статті актуалізуються проблеми міської ідентичності у міждисциплінарних дослідженнях міста, одним з напрямків якого стає увага до певного локального простору та ідентичності. Метою даної статті є спроба розкрити певні аспекти антропології міського простору та ідентичності на прикладі Одеси. Позитивна одеська ідентичність не може асоціюватися виключно з якоюсь однією епохою або одним міфом, символом, з жорсткою національною ідентичністю.
Ключові слова: територіальна ідентичність, регіональна ідентичність, локальна ідентичність, міська ідентичність, ребрендинг міста, міський міф.

Дослідження ставлення до минулого стають перспективним напрямком міждисциплінарної взаємодії історії, соціології, етнопсихології, соціальної та культурної географії, антропології міста, економіки, культурології, соціальної філософії та філософії історії. Особливо актуальною стає проблема комеморативних практик, що створюються та розвиваються у просторі міста, безпосередньо є витворами міського способу життя, у випадку коли суспільство проходить через період соціокультурних змін, зламу традиційних стандартів мислення коли в свідомості людей стикаються несхожі або навіть протилежні ціннісні системи. Країни Центральної Африки (територія історичного Конго) досі занурені в хаос і насильство, так і не оговтавшись від ударів колоніального минулого.

Метою даної статті є спроба розкрити певні аспекти urban history, співвіднесеності пам'яті та забуття на прикладі Одеси.

Можливість маніпуляцій із елементами історичної пам'яті, використання PR- і «рекламних» стратегій їх просування відкривають для влади можливості використовувати історичну пам'ять як потужний ресурс. Не випадково також і те, що побудова нових держав на пострадянському просторі супроводжувалася радикальним переглядом саме концепцій національних історій, а також культурної політики, пов'язаної з переосмисленням свят і пантеону героїв [3]. Міська історія як важлива складова історичної політики в цьому сенсі виходить на перший план.

Місто як соціальний та історичний феномен досліджують не тільки історики, спеціалісти з музейної справи, географи та соціологи, а й політологи, архітектори, мистецтвознавці та культурологи. Багатоаспектність проблеми і відсутність загальних концептуальних схем призвела до того, що місто найчастіше описують і вивчають в окремих

ракурсах, сегментарно. Складна, відкрита, нелінійна система, якою є місто – ідеальний об'єкт для міждисциплінарного дослідження, у тому числі у інтелектуальному контексті *urban history*, історичної урбаністики.

Політичний, економічний, культурний аспекти функціонування міст у різних масштабах потребують дослідження в динаміці. На розвиток *urban history*, поза сумнівом, вплинула французька школа «Анналів» та синтетичні концепції міст – ареалів Ф. Броделя. Слід зауважити, що Ф. Бродель відзначав важливу роль середовища проживання людини. Відповідно до його концепції, степи і гори, моря, ліси, річки та інші географічні структури визначають рамки діяльності людини, шляхи сполучення, а, отже, і торгівлі; місце розташування і зростання міст. Кожен світ-економіка просторово обмежений і досить стабільний. Він завжди має свій центр, панівне місто. Центр світу-економіки може переміщатися, що має важливі наслідки для всієї системи в цілому. Центр завжди – «надмісто», якому служать інші міста. Можлива наявність двох центрів, що борються за лідерство. Успіх одного з них призводить до занепаду іншого.

Отже, в соціальній філософії та філософії історії народжувалось нове розуміння урбанізації та ролі міст в історії людства. *Urban history* спиралася на контекстуальний підхід, один з чисельних варіантів системного підходу, розуміння міста як елемента соціальних зв'язків та культурної специфіки (підсистеми) держав, суспільств, цивілізацій та системи функцій міста (стратегічних, економічних, організаційних, тощо).

У США, Канаді та Великій Британії ще у 70-і р. ХХ ст почали видаватися наукові часописи та були створені національні асоціації міської історії. Відомий британський історик Е. Бріггс ще у середині ХХ ст. звернув увагу на перспективність інтегративної взаємодії історії та соціології у дослідженні міст. «Нова історія та соціологія міста» спиралася на концепції та класифікації М. Вебера.

Але на пострадянському просторі дискурс між науковцями та філософами, що досліджують місто, почав формуватися лише у ХХІ ст. у зв'язку із демократизацією суспільства, укріпленням регіональних та локальних спільнот, екологічними, демографічними та міграційними проблемами. Актуальними для українських міст стають проблеми політики довіри у міських спільнотах та створення міських брендів. Також відродився інтерес до «білих плям» в історії міст, до міської геральдики та міфології. У 2012 р. науковцями Бердянського державного педагогічного університету спільно з Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України було створено Науково-дослідний інститут історичної урбаністики [6]. Отже, для України як *urban history*, так і загалом *urban studies* та *memory-studies* стають перспективними інтегративними

напрямами досліджень.

У відомій доповіді «Розлад історичної ідентичності» видатний французький історик П'єр Нора задається питанням: «Чи може людське співтовариство і національна спільнота обійтися без генетичного розуміння свого минулого і позитивного ставлення до власної історії?» [9]. Дослідник доводить, що нація, суспільство не можуть претендувати на статус єдиного культурного цілого в разі неадекватного ставлення до свого минулого. Він слушно зауважує, що суперечливе, неоднозначне, «похмуре» ставлення до минулого породжує колективне «нездужання» Франції: «Потрясіння минулого століття змусили всі країни виставити рахунки до свого власного минулого. Однак жодна інша країна не відчуває таких суперечливих почуттів до своєї історії, як наша, що є одночасно і одним з найяскравіших симптомів, і однією з найглибших причин нинішнього французького нездужання. Жодна інша країна не відчула так гостро меморіальний шок, який ось уже тридцять років розбухує весь світ, щоб засумніватися в своїй національній ідентичності... Сталося так, що пам'ять непомітно переплелася з мораллю і поглинула історію». Історія, «завжди проблематична і неповна реконструкція того, чого більше немає», яка виганяє спогад з священного, робить його прозаїчним, волає до інтелектуального і критичного дискурсу [9].

Важко не погодитись із влучною думкою П'єра Нора, «явище «пам'яті» пронизане історією, і «момент-пам'ять», щодо якого я в інших місцях часто висловлювався, наскрізь історичне. Воно на перетині двох об'ємних тенденцій, що позначили епоху: часовій і соціальній. Тут ми можемо лише побіжно їх окреслити» [8].

На думку українського філософа С. Пролеєва, місця пам'яті сприяють не тільки трансляції, а й створенню системи цінностей: «Сенс місць пам'яті полягає не просто в тому, щоб зберегти у пам'яті те чи те. Вони утворюють особливий хронотоп. Ними не тільки минуле зберігається від забуття, а й утворюється неминуше. Неминуше є те, що стає в культурі зразком, прикладом, загальним правилом. Не те, що колись було, а те, чому належить бути завжди. Відтак, вочевидноється роль пам'яті у творенні цінностей. Вона не лише забезпечує зв'язок із сущим, але є вагомим чинником конституювання належного» [10].

З історією, минулим також нерозривно пов'язаний пошук ідентичності, а її руйнування та втрату, відповідно, слід пов'язати із забуттям. Відомий нідерландський дослідник Ф. Р. Анкерсміт в відомій концепції художньо-історичного досвіду навіть виділив певні типи забуття.

Перший тип він вважає «нешкідливим», оскільки наша колективна та соціальна ідентичність не постраждає, якщо ми забудемо, наприклад, який

саме чай, тістечка та шоколад подавали у відомому одеському кафе «Фанконі» до революції.

Зауважимо, що виділяючи цей тип забуття і характеризуючи його як безпечний, Ф. Р. Анкерсміт має на увазі, що інші типи забуття можуть бути згубними як для індивідуальної, так і для колективної ідентичності.

Другий тип забуття, за Ф. Р. Анкерсмітом, виникає тоді, коли з пам'яті стирається щось важливе для ідентичності, а отже, і для життєдіяльності людини або групи. Але чому щось важливе виявляється забутим? Специфіка цього типу забуття полягає в тому, що значущість певної події не була усвідомлена, саме тому вона виявилася за кордонами пам'яті.

Прикладом цього типу забуття можна вважати ставлення одеситів до пам'яті про видатних науковців, які народилися, або працювали в Одесі – Д. Менделєєва, М. Умова, О. Ковалевського, О. Ляпунова, І. Мечникова, М. Зелінського, М. Федорова, Дж. Гамова, І. Сеченова, Ф. Успенського, В. Григоровича, М. Ланге, Г. Флоровського.

Історія та кінематограф назавжди пов'язали Приморські сходи, побудовані у 1841 році за проектом архітектора Ф. К. Боффо із повстанням на 1905 року на панцирнику «Потьомкін» та всесвітньо відомим фільмом С. Ейзенштейна. У 2015 році Європейська кіноакадемія надала Потьомкінським сходам статус «Скарб європейської кінокультури». Але туристи пострадянського періоду нібито забували про ці події і віддавали перевагу міфам-пліткам про князя Грігорія Потьомкіна, на честь якого, на їхню думку, були названі сходи.

До речі, понад 50 років бульвар мав назву Миколаївський, а з 1919 по 1941 рік сходи та бульвар носили ім'я комісара Олександр Фельдмана, анархіста, члена Одеської міської ради. Але ці історико-топонімічні сюжети практично забуті, стерті з соціальної пам'яті одеситів.

Серед одеських істориків продовжується справжня інтелектуальна / меморіальна війна стосовно справжньої дати заснування Одеси.

В urban history, пов'язаній з Одесою, десятки, якщо не сотні книг висвітлюють перше сторіччя існування Одеси і всього кілька свідчать про події буремних літ Першої світової війни, революцій та громадянської війни в нашому місті. Таке своєрідне «забуття» призвело до міфологізації «прихованої», неофіційної, забороненої пам'яті про життя міста.

Повертаючись з каторги через революційний Петроград, Михайло Винницький – «Мишка-Япончик» на початку липня 1917 р. вирішив жити в Одесі, пізніше ставши прообразом літературного і кінематографічного персонажа Бені Крика з «Одеських оповідань» Ісаака Бабеля і їх чисельних постановок на театральній сцені.

Події тих часів складають значну частину міської міфології, вони були

занадто романтизовані завдяки літературі, кінематографу та театру, незважаючи на занадто вільну інтерпретацію фактів (одеські оповідання І. Бабеля, «Гамбринус» О. Купріна, фільми «Інтервенція», повість О. Козачинського «Зелений фургон», «Життя та пригоди Мишки Япончика» оперетти «На світанку», роман Ю. Смолича «Світанок над морем»).

Між тим, Одеса, в ці роки, грала ключову роль в політичних і геополітичних розкладах багатьох країн і політичних сил. Одесу проголошували Вільним містом (1917), вона ставала Одеської республікою (1918), претендувала на роль столиці України (1918) і столиці незалежної Південно-Західного краю (1919) [11].

Коли індивід або група стикається з подіями, пам'ять про яких може виявитися нестерпною, виникає третій тип забуття. Ф. Р. Анкерсміт порівнює його з витісненням травмуючої події з простору пам'яті [7].

На його думку найбільш переконливим прикладом даного типу забуття виступає забуття подій Голокосту після Другої світової війни. Для одеситів прикладом такого забуття, на наш погляд, є забуття подій окупації міста румунською армією маршала Антонеску, зокрема, знищення єврейського населення та переселення у табори Трансністрії у жовтні 1941 – березні 1942 року, історії колаборації та доносів на сусідів.

Анкерсміт виділяє два види травми: травма, пов'язана з третім видом забуття (травма-I), «яка при всій своїй драматичності залишає ідентичність неушкодженою», і травма, що відноситься до четвертого типу забуття (травма-II), що припускає перехід до нової ідентичності. Прикладом травми-II може служити Велика французька революція, яка докорінно змінила ідентичність французів, коли «навіть для консерватора немислимо повернення до дореволюційного порядку, як би люто він ні проклинав революцію».

Четвертий тип забуття передбачає набуття певної нової ідентичності. До нього відносяться «найбільш рішучі і глибокі зміни, які західна людина зазнала у своїй історії». В результаті людина вступила на поріг абсолютно нового світу і зробила це завдяки тому, що забула колишній світ і відріклася від попередньої ідентичності (наприклад, Європа після промислової революції, Великої Французької революції, тощо). Щоб виявити та сформувану нову ідентичність, необхідно свідомо відмовитися від травматичного досвіду минулого.

Якщо в рамках третього типу забуття від травми можна позбутися, в рамках четвертого типу вона присутня постійно, що супроводжується відчуттями важкої втрати, занепаду культури і дезорієнтації [1, с. 439–443].

Травма, яка веде до втрати минулої ідентичності та формування нової, на думку Анкерсміта, є психологічним еквівалентом піднесеного.

Зауважимо, що сам Ф. Р. Анкерсмит безпосередньо не дійшов висновку про формування нової ідентичності внаслідок забуття.

Характерні для стану суспільної свідомості сучасних українців риси знаходимо в характеристиці «меморіального буму» за П. Нора: відбувається і «всесвітня деколонізація, завдяки якій до історичної свідомості й відвоювання/ конструювання власної пам'яті прокидаються спільноти, що дрімали в етнологічному сні колоніального гніту» й деколонізація, «притаманна країнам, що вийшли з-під гніту тоталітарних режимів ХХ сторіччя, чи то комунізм, фашизм або просто диктатура: ідеологічна деколонізація, що сприяла зверненню звільнених народів до своєї давньої, традиційної пам'яті, що її відбирав, руйнував або викривлював на свою користь відповідний режим» [8].

Крім того, зазначимо, що в колективній пам'яті можуть одночасно уживатися різні образи минулого і способи пригадування про нього, тобто в кожному з таких нарративів йдеться про одні й ті ж самі ключові моменти, персоналії, але смислове наповнення суттєво відрізняється. Історики констатують наявність гострих або латентних меморіальних війн на полі суспільної свідомості українців, що тривають від початку 1990-х рр. довкола проблем «близького минулого» (Велика Вітчизняна / Друга світова війна ОУН–УПА, тоталітаризм, Голодомор, Чорнобиль, події в Україні 2014–2017 року), довкола пам'ятних дат та пам'ятників, державних нагород, топоніміки тощо [2].

Певні події, особистість, або діяльність історичної персони зараз піддаються переосмисленню представниками одного і того ж покоління. Четвертий тип забуття для одеситів, на наш погляд, може бути пов'язаний з декомунізацією та глобалізацією.

Отже, постає низка важких, але важливих питань. Як можна відмовитися від минулого, чи можливо це взагалі? Відмова від свого минулого – це його зрада, або важка необхідна робота? Можливо, набуття нової ідентичності є нагородою за цю важку роботу, адже в іншому випадку третій та четвертий тип забуття нічим не відрізнятимуться. Чи є забуття свідомою відмовою від минулого? Чи існує «правильне» забуття? Яким чином впливають на колективну пам'ять процеси глобалізації та медіатизації?

Пам'ятники невідомим солдатам – традиція, що виникла в Європі після Першої світової війни. Потрясіння від колосальної трагедії було настільки серйозним, що здавалося ближнюством виділяти якісь конкретні імена – скорбота і пам'ять повинні відноситися до нації в цілому [4].

Саме у Франції вперше виникла ідея зводити меморіали невідомим солдатам, полеглим в боях. Першою в світі Могилою Невідомого Солдата

стала та, що з'явилася в 1920 році в Парижі. У ній знаходиться прах загиблого під Верденом невідомого французького воїна. Ця могила – нагадування нащадкам про сотні тисяч французьких солдатів, які не повернулися з полів битв. Спочатку останки планували поховати в Пантеоні, але під тиском громадськості могилу розмістили під Триумфальною аркою. Пізніше подібні могили-пам'ятники почали з'являтися і в інших країнах. Меморіали невідомим солдатам стали частиною політики пам'яті повоєнних держав. Власне, проти цього способу комеморації пізніше була спрямована критика «місце пам'яті» П'єра Нора. В Одесі, на Аллеї Слави теж є Пам'ятник Невідомому матросу.

Як приклад іншого типу мислення згадаємо проект «Камени спотикання», який був ініційований німецьким митцем Гунтером Демнігом у 1994 році. Проект передбачає вмонтування в бруківку біля будинку загиблого в Голокості маленької таблички з мінімальною інформацією – ім'я, професія, дати народження і смерті, місце смерті [12].

Також у Вашингтоні відвідувач музею Голокосту може взяти при вході «паспорт» однією з жертв. Звичайна людина, якій не вистачило сил вижити, постає в центрі жесту звернення до минулого. У «паспорті» коротко описано, що відбувалося з людиною до приходу нацистів до влади і після початку Голокосту. Так відвідувач не тільки дізнається історію цієї трагедії, але певним чином «проживає» її.

Такий погляд, на думку Оксани Довгополової, позбавлений пафосу, але наповнений широю скорботою [4].

Проект «Остання адреса» персоналізує страшну статистику радянських репресій. Ідея проекту «Остання адреса» народилася в 2013 році в середовищі російської культурної та наукової інтелігенції. У 2015 році журналіст і видавець Сергій Пархоменко створив в Росії проект «Остання адреса», який є громадською ініціативою. Україна ж стала другою державою, що заснувала такий проект.

На фасадах будинків, які стали останніми прижиттєвими адресами жертв тоталітарного режиму, встановлюються невеликі, розміром з долоню, пам'ятні таблички. На них інформації мало, але вона красномовна: ім'я, професія, дата народження, коли людина була розстріляна і коли реабілітована. В Росії вже встановлено більше 600 знаків в різних містах. Сьогодні робота над першими табличками йде в багатьох країнах: у Грузії, Молдові, Латвії, Білорусі, Польщі, Чехії, навіть у Німеччині.

Українська громадська організація «Остання адреса» діє незалежно, успадкувавши лише ідею вшанувати пам'ять загиблих під час політичних репресій, зовнішній вигляд табличок і гасло «Одне ім'я, одне життя, один знак». Проект тільки почав працювати в Україні, тому заявок ще не дуже

багато. Учасники проекту «Остання адреса» в Одесі Дмитро Білобров та Оксана Довгополова розповіли про принцип роботи проекту: знак встановлюється відповідно до замовлення конкретної людини, яка вважає важливим зафіксувати пам'ять про людину, яка загинула в період репресій. Одна заявка – одне ім'я.

Одеса стала другим містом в Україні після Києва, де встановлені «останні адреси». У столиці їх вже п'ять. «Якось з колегами цей проект ми визначили як проект декомунізації з людським обличчям. Несподівано ми отримали запит з Пермі, від родичів двох братів-одеситів, які потрапили під колесо репресій в 30-і роки. Складність виконання цього запиту в тому, що брати мали, по суті, ферму на Великому Фонтані, у дачному районі Одеси. Тепер там зовсім інший ландшафт», – ділиться подробицями проекту Оксана Довгополова [5].

Установка табличок не повинна узгоджуватися з муніципальними службами, бо не відповідає характеристикам жодного пам'ятного знака або меморіальної дошки. Обов'язковим є узгодження з мешканцями будинку, на якому встановлюється табличка. В цьому суть проекту – він є виключно громадською ініціативою, актом людської солідарності тих, хто нині живе у цьому будинку з тими, кого вже немає.

У 2017 році в Одесі було встановлено дві таблички. Перша – на вул. Ризовській, 33 відомому православному священику, новомученику Григорію Матвійовичу Ребезі (архімандрит Геннадій). До речі, саме він був духовним пастирем відомого офтальмолога академіка Володимира Петровича Філатова. Григорій Матвійович не збирався підлаштовуватися під нову владу. Потай постригав в ченці, приймав парафіян. Його чотири рази заарештовували – в 1927, 1932, 1936 і 1937. З постанови: «поп Ребеза Геннадій проводив систематично контрреволюційну агітацію серед мирян віруючих, прищеплюючи їм свої ворожі погляди на Радянську владу». 2 грудня 1937 року по рішенням трійки УНКВС архімандрита Геннадія розстріляли в Казахстані, де він жив на засланні. Реабілітований двічі: в 1956 і 1989 роках.

Друга – на вул. Адмірала Лазарева, 77 – старшому обліковцю артелі імені 19-річчя Жовтня Хаїму-Арону Мошковичу Грінбергу. Його звинуватили в участі у «контрреволюційній сіоністській змові», вся суть якого полягала в читанні єврейських журналів і творів Бенедикта Спінози. 3 квітня 1938 року Хаїм-Арон Мошковіч Грінберг був розстріляний, а в 1956 році його син отримав довідку про реабілітацію. Отже, два одесита, з двох різних світів, обидва уродженці Вінницької області. Вони жили в типових двоповерхових будинках з ракушняка, якими забудований легендарний район Одеси- Молдаванка, та чи навряд були знайомі [5].

«Остання адреса» – це не про героїв, які вчинили подвиг, або стали жертвами жадливої несправедливості. Це про тих людей, кого ніхто не пам'ятає – вони були самими звичайними, недосконалими, іноді жалюгідними. «Цей проект – людиновимірний, орієнтований на створення спільноти людей, вищими цінностями для яких є життя і гідність людини. Тут не працюють ні організації, ні групи, ні країни і народи – тільки від людини до людини», – так Оксана Довгополова доповнила опис проекту його смисловим значенням [5].

Отже, в наш час можна говорити про два типи звернення до минулого, до пам'яті та забуття в спробі відповісти на питання сьогодення. Перший підхід можливо визначити як деперсоніфікований. Це стели і пам'ятники без імен, несумірні людині. Саме в них закладена практика увічнення колективного, того самого, де конкретна людина зникає у забутті. Це характерно не тільки для пострадянського простору, а скоріше універсально для всього повоєнного світу.

Протягом останніх кількох десятиліть пам'ять про війну і трагедії ХХ століття відливається і в інші форми. Роздуми про катастрофи, в які було наведено людство в минулому столітті, підштовхує до спроби представити себе в тому просторі, де опинилися ті, хто не зміг вижити в ситуації війни або тоталітарних режимів.

У світовій практиці існують підходи для подолання важкого минулого і щодо мови, на якій про нього можна і потрібно говорити. Злочини проти людства, геноциди, масові репресії описуються з точки зору жертв. Проект «Остання адреса» відсилає нас до новітніх форм збереження пам'яті про трагічне минуле у просторі міста.

Отже, пам'ять суспільства, формується в контексті бачення не великих націй та народів і узагальнюючих категорій, а в контексті долі звичайних людей. Всі тоталітарні системи знищують свої «гвинтики» з однаковою безглуздою жорстокістю. Пам'ять про безвинно загинувших однаково важлива всім розумним людям, що дбають про своє майбутнє, тому що людське життя – найбільша цінність цивілізації.

Список використаної літератури

1. Анкерсмит Ф. Р. Возвышенный исторический опыт.– М.: Европа, 2007.– 612 с.
2. Голубчик Г. Державне управління формуванням суспільної пам'яті: комеморативні практики // Публічне управління: теорія та практика.– К., 2014.– Вип. 1.– С. 182–186.
3. Державна політика щодо збереження історичної пам'яті в Україні / упоряд.: Бородін С. І., Прокопенко Л. Л., Пшеничний Ю. В.– Дніпропетровськ: Моноліт, 2011.– 479 с.

4. Довгополова О. А. Минуте як поле битви та поле примирення // Правда. Пам'ять. Примирення.– К.: Дух і Літера, 2016.– С. 349–363.
5. Кинка С. Вспомнить каждого: в Одессе начал работу проект «Остання Адреса» // URL <http://forshmag.me/2017/08/13/vspomnit-kazhdogo-v-odesse-nachal-rabotu-proekt-ostannya-adresa/>
6. Константинова В., Лиман І. Науково-дослідний інститут історичної урбаністики // Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій.– К., 2016.– № 1.– С. 44.– URL: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2016_1_7
7. Костина Е. Н. Память и забвение: диалектика феноменов (социально-философский анализ): автореф. дисс... канд. филос. наук: спец.: 09.00.11 / Казанск. (Приволжск.) федеральный ун-т.– Казань, 2013.– 26 с.
8. Нора П. Історія в «другому ступені». Відповідь Полю Рікєру // Теперішнє, нація, пам'ять.– К.: Кліо, 2014.– С. 257–270
9. Нора П. Франция–Память.– СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1999.– 328 с.
10. Пролєєв С. Місця пам'яті та безпам'ятство в культурі // Філософська думка.– К., 2013.– № 6.– С. 10–13
11. Савченко В. А., Файтельберг-Бланк В. Р. Одесса в эпоху войн и революций (1914–1920).– Одесса: Оптимум, 2008.– 336 с.
12. Філюк К. Мистецтво нагадувати: як у світі вшановують пам'ять про трагічні події минулого // Українська правда. Культура. 13.03.2017, URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/03/13/223078/>

Фарида Тихомірова

ПАМ'ЯТЬ И ЗАБВЕНИЕ В ПРОСТРАНСТВЕ ГОРОДА

В статье рассматриваются проблемы, связанные с коммеморативными практиками в пространстве города. С историей, прошлым также неразрывно связаны поиски идентичности, а разрушение и утрату идентичности, соответственно, следует связать с забвением. Целью данной статьи является попытка раскрыть некоторые аспекты urban history, соотнесенности памяти и забвения, сравнить два типа обращения к прошлому, к памяти и забвения в попытке ответить на вопрос сегодняшнего дня на примере Одессы

Ключевые слова: историческая память, коммеморативные практики, забвение, историческая урбанистика, украинский проект «Последний адрес».

Фарида Тихомірова

ПАМ'ЯТЬ И ЗАБВЕНИЕ В ПРОСТРАНСТВЕ ГОРОДА

В статье рассматриваются проблемы, связанные с коммеморативными практиками в пространстве города. С историей, прошлым также неразрывно связаны поиски идентичности, а разрушение и утрату

идентичности, соответственно, следует связать с забвением. Целью данной статьи является попытка раскрыть некоторые аспекты urban history, соотнесенности памяти и забвения, сравнить два типа обращения к прошлому, к памяти и забвению в попытке ответить на вопросы сегодняшнего дня на примере Одессы.

Ключевые слова: историческая память, коммеморативные практики, забвение, историческая урбанистика, украинский проект «Последний адрес».

Farida Tykhomirova

MEMORY AND OBLIVION IN THE SPACE OF THE CITY

The article is devoted to the problems related to commemorative practices in the city space. The search for identity is also linked with history and the past, and the destruction and loss of identity, respectively, should be associated with oblivion. City as a complex, open, non-linear system is an ideal object for interdisciplinary researching, including the intellectual context of urban history, i.e. historical urbanistics. Urban history was based on a contextual approach, one of the many variants of the system approach. It proposed the understanding of the city as an element of social ties and cultural specificity (subsystem) of states, societies, civilizations and the system of city has a variety of functions (strategic, economic, organizational, etc.). In Ukraine both urban history and, in general, urban studies and memory-studies are becoming promising integrative areas of researching. The purpose of this article is an attempt to reveal some aspects of historical urbanism, the correlation of memory and oblivion, to compare two types of appeal to the past, to memory and oblivion. All of these proposed on the material of Odessa. The Ukrainian public project «The Last Address» is aimed to create a community of people whose highest values are life and human dignity. It redirects us to the newest practices of overcoming oblivion and preserving the memory of the tragic past on the city space under the slogan «One name, one life, one sign». The project «The Last Address» saves from oblivion the names of ordinary victims of political repressions.

Keywords: historical memory, commemorative practices, oblivion, urban history, the Ukrainian project «The Last Address».

References

1. Ankersmit F. R. (2007) Vozvyshennyi istoricheskiy opyt [The exalted historical experience], *Moskva, Evropa*, 612 p.
2. Holubchuk H. (2014) Derzhavne upravlinnia formuvanniam suspilnoi pam'iaty: kommomoratyvni praktyky [State management of the formation

- of public memory: commeratural practices], *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, Kyiv, Vyp. 1, pp. 182186.
3. Derzhavna polityka shchodo zberezhennia istorichnoi pam'iaty v Ukraini (2011) [State management of the formation of public memory: commeratural practices], *Dnipropetrovs'k*, Monolyt, 479 p.
  4. Dovhopolova O. A. (2016) Mynule yak pole bytvy ta pole prymyrennia [Past as battlefield and reconciliation field], *Pravda. Pam'iat. Prymyrennia*, Kyiv, Dukh i Litera, pp. 349–363.
  5. Kinka S. (2017) Vspomnit' kazhdogo: v Odesse nachal rabotu proekt «Ostannya Adresa» [Remember everyone: the project «Ostanja Addresses» started in Odessa], URL: <http://forshmag.me/2017/08/13/vspomnit-kazhdogo-v-odesse-nachal-rabotu-proekt-ostannya-adresa/>
  6. Konstantinova V., Lyman I. (2016) Naukovo-doslidnyi instytut istorichnoi urbanistyky [Research Institute of Historical Urbanistics], *Misto: istoriia, kultura, suspilstvo, E-zhurnal urbanistychnykh studii*, Kyiv, ¹ 1, p. 44. URL: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2016_1_7
  7. Kostina E. N. (2013) Pamyat' i zabvenie: dialektika fenomenov (sotsial'no-filosofskiy analiz) [Memory and oblivion: dialectics of phenomena (social and philosophical analysis)], *Kazan*, 26 p.
  8. Nora P. (1999) Frantsiya–Pamyat [France–Memory], *Spb.*, Izd-vo Sankt-Peterburgskogo un-ta, 1999, 328 p.
  9. Nora P. (2014) Istoriia v «druhomu stupeni». Vidpovid Poliu Rikeru [History in the «second degree». Answer by Paul Ricker], *Teperishnie, natsiia, pam'iat*, Kyiv, Klio, pp. 257–270.
  10. Proleiev S. (2013) Mistsia pamiaty ta bezpamiatstvo v kulturi [Places of memory and unconsciousness in culture], *Filosofska dumka*, Kyiv, ! 6, pp. 10–13.
  11. Savchenko V. A., Faytel'berg-Blank V. R. (2008) Odessa v epokhu voyn i revolyutsiy (1914–1920) [Odessa in the era of wars and revolutions (1914–1920)], *Odessa*, Optimum, 336 p.
  12. Filiuk K. (2017) Mystetstvo nahaduvaty: yak u sviti vshanovuiut pam'iat pro trahichni podii mynuloho [The art of reminders: how in the world honor the memory of the tragic events of the past], *Ukrainska pravda. Kultura*, Kyiv, 13.03.2017, <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/03/13/223078/>

Стаття надійшла до редакції 16.10.2017.

Стаття прийнята 14.11.2017.

Розділ 3.

ПАМ'ЯТЬ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ У МИСТЕЦТВІ